

מאמר זה הופיע היום בדף הפייסבוק של המחלקה ללשון עברית באוניברסיטת בן גוריון

3.8.2016

אתמול (2 באוגוסט) התחוללה סערה זוטא כשהמילים "הגרב המשומשת" הופיעו על שער העיתון "ישראל היום". רבים טענו שזהו שימוש לא תקני, שהרי מינו הדקדוקי של שם העצם "גרב" הוא זכר ולא נקבה, והביעו זעזוע מהטעות. לדברי עורכת לשון העובדת בעיתון, הבחירה במין נקבה הייתה מודעת ונועדה "להקל על הקוראים".

המילה "גרב" אינה מתועדת במקורות העבריים הקדומים, וחידושה מיוחס לאליעזר בן יהודה, על פי השם המקביל בערבית (جَرَب) (ג'וּרַב). במילונו הוא כותב בערך גָּרַב: "לבוש הרגלים, עשוי מחוטים גדולים ... נהוג בדבור העברי בא"י [ארץ ישראל] וכבר השתמשו בו בהעתונים". "ואמנם שימוש במילה מתועד בעיתונו של בן יהודה "הצב" כבר ב־1885. החידוש התקבל באהדה רבה, והחליף בתוך זמן קצר את המילה התלמודית "פוזמק". במילוני ועד הלשון המילה מופיעה לראשונה במילון מונחי הלבשה והנעלה לגברים משנת 1936 ונראה שהייתה בשימוש נרחב עוד קודם לכן. אך מכיוון שהיא אינה מתועדת בניבי העברית הקדומים, אין עדויות עתיקות למינה הדקדוקי.

לכאורה כל אחד מן המינים אפשרי, שהרי במשקל קָטַל ניטים הן שמות זכר (יָלַד, לָחַם וכיוצא בזה) הן שמות נקבה (אָבָן, אָרֶץ ועוד הרבה). אך המובאות המעטות של השם במאגרי המילון ההיסטורי מעידות כולן על שימוש בזכר. למשל: "גרבים דקים מתוחים" (ש' בן ציון, נפש רצוצה, 1902), "הגרבים שלו התבלטו וירדו מעל לסנדליו המאובקים והיו ירוקים" (י"ח ברנר, שכול וכישלון, 1920).

מתברר שהוויכוח על מינו הדקדוקי של "גרב" התחיל כבר לפני עשרות שנים. ב־1936 הופיעה במדור "לשונונו לעם" ב"הארץ" הערה: "באחד מגליונות 'הארץ' קראתי במכתב אחד בספר התלונות: גרבים קרועים, גרבים חדשים, שוב גרבים קרועים ולבסוף: הגרבים... עשויות. וכי השם גרבים אנדרוגיניוס הוא? רצוי שיועד הלשון יחווה את דעתו: גרבים מין זכר הם או מין נקבה". ובתגובה התפרסמה "תשובת הועדה": "גרבים מין זכר הם דוגמת מכנסים". מאוחר מעט יותר, ב־1945,

העיד יצחק אבינרי ב"פינת הלשון" שלו ב"על המשמר" שרוב הציבור משתמש בשם במין נקבה, ואף בדוגמה שהביא להתקבלות השם בעברית החדשה ההתאם הוא נקבה: "גרב אחת... גרב שניה" (מעיתון הילדים "עולם קטן", 1904). אבינרי עצמו צידד במין נקבה ל"גרב", וכסיכומו: "והואיל ושימוש זה יש לו גם טעם דקדוקי וגם טעם פסיכולוגי – אין לאסרו" (כל זה מובא בספרו "יד הלשון").

שלא כנהוג בציבור ושלא כהמלצת אבינרי, ברוב המילונים צוין מינו הדקדוקי של "גרב" כזכר. רק ב־2000 החליטה גם האקדמיה ללשון העברית לפסוק בנושא זה, וקבעה כי "גרב" הוא זכר, "כמקובל במילונים". השימוש בו במין נקבה עדיין רווח מאוד בציבור, עד כדי כך שהשימוש התקני עשוי להישמע מוזר ואף שגוי.

פרשת הגרב המשומשת ב"ישראל היום" מעניינת בעיקר מפני שהיא מעלה את שאלת יחסי הכוחות בין הלשון התקנית ללשון הנוהגת. יש בעברית, כמו בכל שפה אחרת, הרבה גוני לשון, שבכל אחד מהם משמש הרכב טיפוסי אחר של צורות ושימושים, אבל ההבדל הכללי בין התקן למנהג מתבלט מכולם, מפני שהוא מעסיק את רוב רובם של משתמשי העברית, ולא חשוב עד כמה הם בקיאים בשיח התקן ומה עמדתם האישית בעניין לשון תקנית.

מערך התקן היה מאז ומתמיד שדה כוח, והעברית אינה מיוחדת בעניין הזה. בהרבה תרבויות ואומות מתנהלים סביבו ויכוחים על הידרדרות מוסרית, על חינוך, על זכויות מיעוטים, על זהות לאומית ועוד ועוד.

להתעקשות על "משומשת" יש למעשה שתי סיבות אפשריות: האחת מעשית, בין שנקרא לה "התחשבות בקוראים" בין שנראה בה הימנעות פשוטה מצורה שעשויה להיראות כטעות, והאחרת אידאולוגית, כלומר התנגדות עקרונית למחנה המתקנים, שמאחוריה עומדת התפיסה שלשון טבעית אינה זקוקה לתיקון, ובלשון טבעית אומרים – ועכשיו גם כותבים – "גרב משומשת".

מבחינתנו לא ההכרעה היא העיקר כאן אלא עצם ההתרחשות הסוציולינגוויסטית.